

I

(1550-) 1700-1800

- 01: Gavlhuse s. 5
- 02: Lænehuse s. 13
- 03: Bulhuse og bindingsværk, 1550-1800 s. 20
- 04: 1700-årenes murstensbyggeri s. 25
Barok, Rokoko, Louis Seize

På kortet vises Aabenraas matrikler anno 2017.

De mange lange smalle grunde i Aabenraa er et tydeligt levn efter den middelalderlige bystruktur.

Matriklerne kendetegnes ved at have minimum én af matriklens ender mod gadesiden. I middelalderen var denne struktur passende, idet der mod gaden kunne indrettes butik. Man betalte desuden skat efter, hvor meget facade man havde mod gaden. Bagved butikken lå boligen, og bagerst på grunden var der plads til baghuse, tværhuse og pakhuse. De rummede ofte det erhverv, man ernærede sig ved.

På matriklerne lå enten gavlhuse eller længehuse med eller uden kvist. Enkelte af længehusene kunne også have en port ind til baggården.

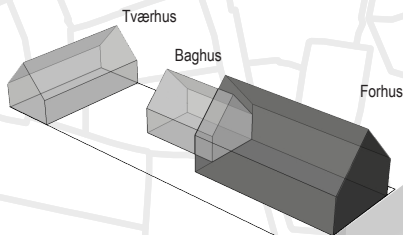
Langs byens hovedstrøg var matriklerne store og ofte ejet af handelsmænd og det velhavende borgerskab. I gader som Ramsherred, Slotsgade og Nygade boede håndværkerne. Særligt i Slotsgade og i den nordlige ende af Ramsherred kan man stadig identificere denne matrikelstruktur. De fattigere, i Aabenraa oftest fiskere og daglejere, boede på de mindre matrikler langs sidegaderne

i bode-bebyggelser eller våninger. Denne struktur er også let at identificere i bl.a. Store Pottergade og Gildegade.

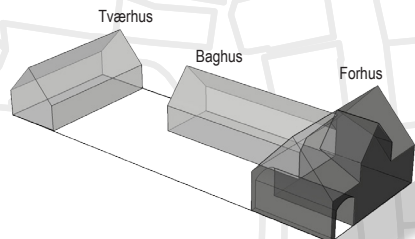
1870'ernes oplomstringstid er også at spore i matrikelstrukturen. Her blev de meget smalle og meget lange matrikler sammenlagt, så der var plads til de større nye bebyggelser. Dette skete bl.a. på Storetorv. Ligesom der i starten af 1900-tallet blev oprettet større matrikler i bl.a. Møllegade for de mere fritliggende villaer.

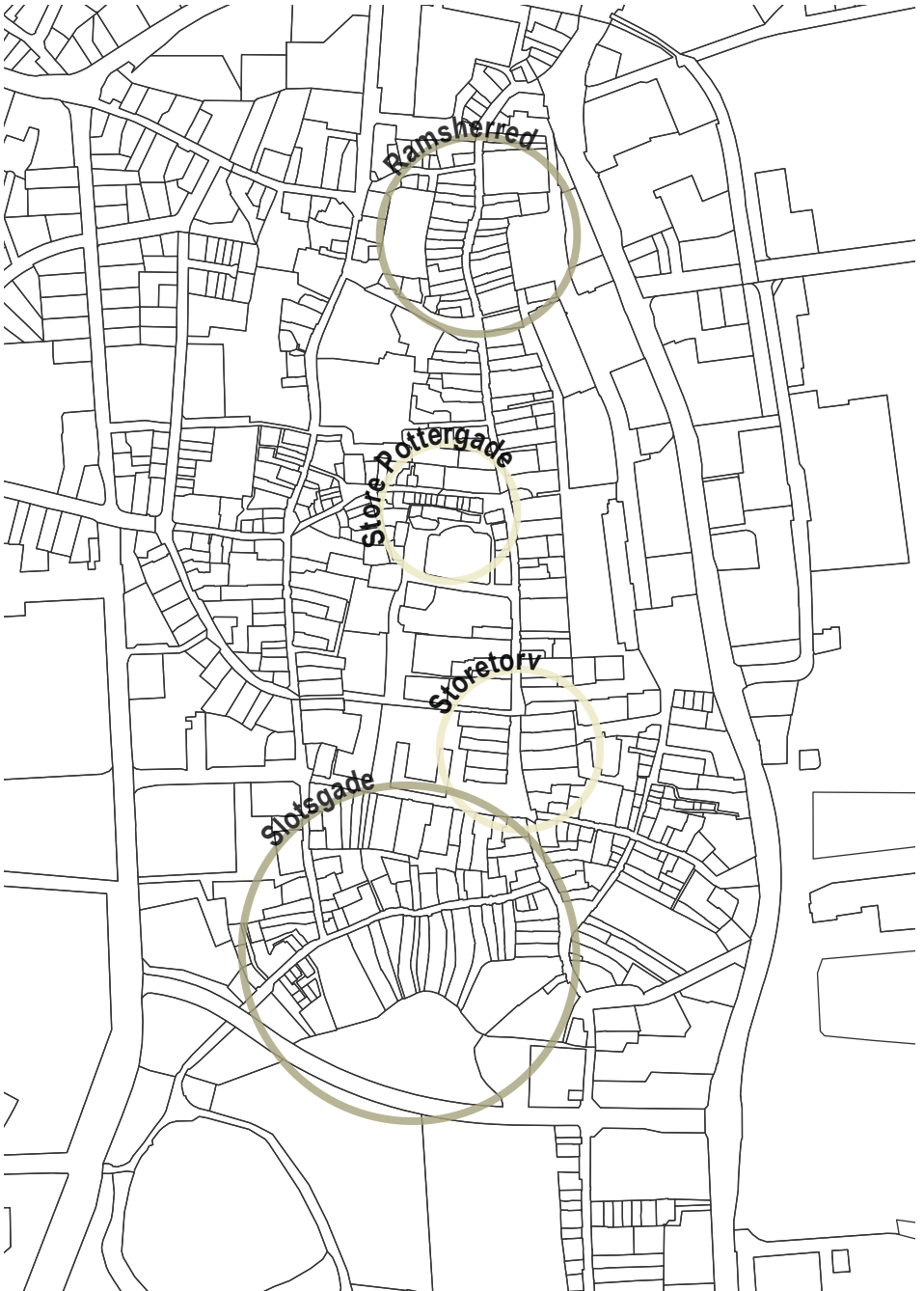
Ramsherred 30. Ved nedrivning bliver byens gamle struktur synlig for alle. Her ses et tydeligt spor af et tværhus' møde med næste matrikels tværhus.

Princip for matrikel med gavlhuse

Princip for matrikel med længehuse

Slotsgade, den østlige ende, kig mod vest. Gadens sydside kendetegnes forsat af smalle lange grunde med gavlhuse mod gaden. Et træk der har været karakteristisk for gaden i omkring 300 år, da de fleste bygninger er opført efter den store brand i 1707. (Slotsgade 7, nr. 2 fra venstre)

Byggeperiode:

Bulhuse og bindingsværk: 1600 - 1700

Grundmurede facader: 1710 - 1820

Gavlhusets karakteristika:

- Husets gavl vender mod gaden.
- Husene har sin udstrækning i dybden på matriklerne med beboelsesrummene bag hinanden.
- De bjælkebærende langvægge og tagryggen står vinkelret på gaden, idet de følger parcellernes/matriklernes skel.
- Grunde og bebyggelser adskilles af smalle tagdrypsslipper.
- Gavlhuse hænger sammen med den traditionelle udparcellering i smalle dybe grundstykker.
- Gavlhuse var ofte opført i bindingsværk. Sidst i 1700-tallet fik mange af gavlhusene grundmurede facader.
- Gavlhusenes facader kan have stiltræk fra barokken, rokokkoen, klassicismen og senklassicismen. Historicistiske gavle ses også på originale gavlhuse. Nyere gavlhuse fra omkring 1900 gentager strukturen fra de traditionelle udparcelleringer, men med tidens stiltræk.

01 GAVLHUSE - Eksempler

Vægterpladsen 2, *Tresuren*. Udskilt fra Nygade 33 mellem 1795 og 1803. Grundmuret trefags gavlhuis, liljeformede bjælkeankre og spir med kobberkugle på gavlspidsen. Gul-kalket murværk og sorttjæret sokkel. Muligvis opført ud fra tre inddragede bindingsværksfag fra Nygade 33, 1744-54.

Slotsgade 29. Gavlhuis med barokke træk i to etager, grundmuret gavli med karnap, fladbuede vinduesbryn, dobbeltsvingen fronton over hoveddøren, liljeformede murankre. Bindingsværk på langsiderens 1.sal. Opført 1770 ved delvis ombygning og nybygning.

Ramsherred 6, gavlhuis oprindeligt opført i bindingsværk før 1744, ombygget i 1988. Grundmuret gavli med enkle klassicistiske detaljer mellem 1825 og 1835 for Jürgen Sørensen (Murankrenes initialer).

Nørretorv 1, grundmuret med karnap, vinduesindfatninger er trukket i puds og har topornamenter og konsoller under sålbænkene. Nuværende historicistiske udseende stammer fra 1865 ved ombygning af ældre bindingsværkshus.

Slotsgade 7, toetagers gavlhuis, grundmuret med karnap og port. Opført i 1914 med stiltræk fra den tyske nationalromantik/Heimatschutz-stil/hjemstavnstil, med mansardtag og murede detaljer.

Mit gavlhus

Dit gavlhus er med til at skabe et smukt og varieret gadeudtryk, som er særegent og kendetegnende for Aabenraa. Du kan have et gavlhus, der er helt eller delvist grundmuret i én eller flere etager.

De fleste gavlhuse var i 1600-årene og et godt stykke ind i 1700-årene opført i bindingsværk. I 1710 til 1740 vandt det grundmurede hus indpas. Det ses derfor, at gavle mod gaden blev grundmurede, mens sidemure og baghus forsat bibeholdtes i bindingsværk eller bul-konstruktion.

Udover at dit hus kan defineres bygningstype-mæssigt som et gavlhus, vil det ofte bære præg af senere tiders ombygninger og istandsættelser. Dit gavlhus kan altså i sin struktur og typologi være opstået i renæssancen, mens udtrykket kan

være barokt, klassicistisk eller nygotisk. Det kan være hele huset, som er ombygget, men det kan også bare være enkelte detaljer, som er hentet fra tidens mode.

Som med stilarterne kan dit gavlhus have en indretning, der er let at spore tilbage til den oprindelige 'type'-indretning. Den kan også være forsvundet helt eller delvist.

Oftest har det været traditionen at genbruge materialer og bygge videre på det eksisterende. Derfor kan der bag din grundmurede facade meget muligt være bevaret bindingsværk eller spor efter bindingsværk. Dine indvendige vægge kan også meget vel være opbygget i bindingsværk, som det var traditionen.

- Bulhuse
- Gavlhuse
- Gavlhuse med bindingsværk

Gavlhuse i Aabenraas bymidte

Hvor gavlhuse i 1700-tallet har været en meget stærkt repræsenteret type, ses den i dag primært i Slotsgade og er mere sporadisk repræsenteret i byen. Gavlhuse er vigtige for det Aabenraa'ske gadebillede.

Den oprindelige indretning

Gavlhusenes plandisponering er let genkendelig og har været tilrettet brugen af huset som kombineret butik og bolig.

Husene har haft indgang fra gadesiden til dielen, husets forstue, hvor der som oftest var butik. Dielen er dyb og i nogle tilfælde, oftest ved mindre ejendomme, gennemgående til gården.

I husets forreste del mod gaden lå boligenheden parallelt med dielen med stue/dørns mod gaden med et bagvedliggende køkken.

Køkkenet lå således i husets midte i den mørkeste del. Her havde man et køkkenildsted på væggen mod stuen, så man kunne skubbe ildstedets gløder i bilæggerovnen i stuen og få optimal varmeudnyttelse. Mellem dørens og køkken var der i øvrigt ofte indbyggede alkover.

Fra dielen var der via en smal trappe adgang til loftet eller første sal, som oftest rummede et enkelt kammer mod gaden og ellers lager. Indvendige trapper kommer først til i løbet af 1700-tallet. Før kom man til førstesalen fra svalegange oftest placeret på bag- eller sidehuse.

I husets bagerste del lå salen, også kaldet pisel, hvortil der kunne være tilknyttet kamre.

Under salen var der ofte en kælder.

Som en tilbygning eller i forlængelse af forhuset lå bagtil ofte baghuset, der kunne rumme eksempelvis værksted. Endvidere kunne man bagerst på de smalle, lange grunde også have et tværhus med pakhus, værksted eller stald.

Diele:

fra tysk, 'forstue, entré, fjæl..'

Det første rum man kommer ind i, hvorfra der er adgang til de øvrige rum. Ved landhuse brugtes dielen som lo, og loftet henover som høløft.

Dørns:

fra nordtysk/frisisk, 'opholdsstue..'

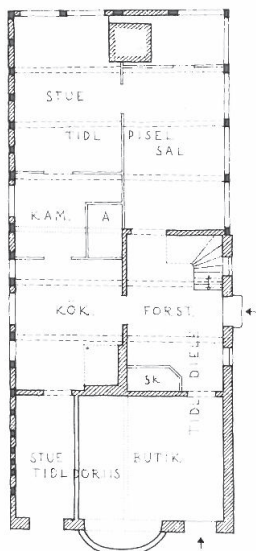
Det rum hvor man samles, spiser og sover. Holdes varmt af tilstødende køkkenildsted og med evt. bilæggerovn.

Pisel:

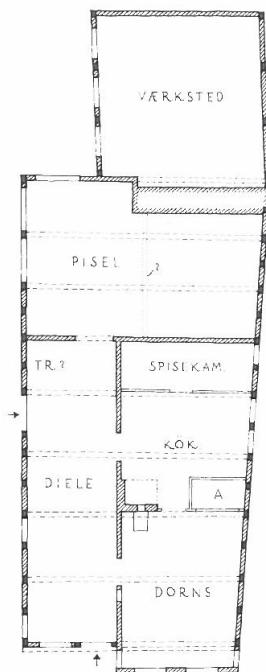
eller pesel

fra plattysk 'storstue, salstue, fredstue..'

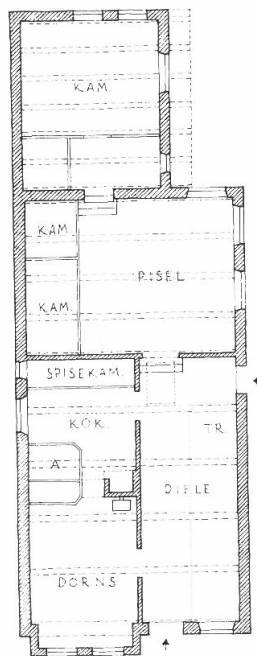
Rum som oftest var uden opvarmningsmulighed, den benyttedes til opbevaringsrum, til at indkvartere gæster i og til gilder/fest.

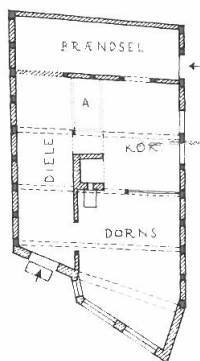
Storegade 11: 1625-50.
Skitseopmåling, der
viser senere indretning.

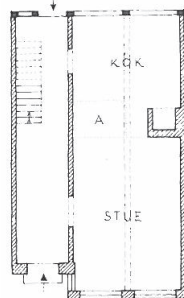
Slotsgade 9: 1710-15.
Rekonstruktionsforsøg.

Slotsgade 29: Toetagers
gavlnus, opført 1770 og
ca. 1775 sikker rekon-
struktion pga. indretning.

Vægterpladsen 1a:
1744-1754. Sikker
rekonstruktion.

Gildegade 5: 1775-
1785. Sikker rekon-
struktion.

Illustrationer stammer fra "Historiske
Huse i Aabenraa. Bevaringsplan" Hans
Henrik Engqvist og Viggo Pedersen, 1975

02 LÆNGEHUSE

Slotsgades vestlige ende, kig mod øst.
Gadens nordside kendetegnes af længehuse i en eller to etager, med eller uden frontkvist.

Byggeperiode:

Længehuse, med eller uden gavlkvist: 1710 - 1820

Længehusets karakteristika:

- Langsiden af huset vender mod gaden.
- De bjælkebærende langvægge og tagryggen er parallelle med gaden med tagfald mod gade og gård.
- Der er mulighed for sammenbygning langs gaden.
- Længehuse kan være opført i en eller to etager, med eller uden en centreret gavlkvist.
- Længehuse kan være med eller uden port til gården.
- Det traditionelle længehus er opført i en etage. De ses dog ofte forhøjede til to etager, nogle gange kun ensidigt mod gaden eller gården. Senere blev det mere gængst at bygge længehusene i to etager.
- Længehusene har ofte, som gavlhusene, haft grundmurede gadefacader, mens gårdsiden og slipperne/sammenbygningerne har været i bindingsværk.
- Længehusenes facader kan have stilræk fra barokken, rokokkoen, klassicismen og senklassicismen. Der ses dog også et stort antal 'nyere' huse, der gentager den historiske struktur i tidens stil; historicistiske, nationalromantiske, nyklassicistiske osv.

02 LÆNGEHUSE - Eksempler

Sønderport 1, Schwennesens Stiftelse. Langhus med to gavkviste, grundmuret mod gadeside. Nordgavl og gårdside i bindingsværk. Opført i 1772.

Gildegade 15. Barokt grundmuret langhus med gavkvist og karnapper, liljeformede murankre og murankre med opførelsesåret 1752.

Skibbrogade 3 består af to sammenbyggede trefags langhuse opført i henholdsvis 1737 og 1748. Fremstår barokt i sit udtryk med karnap i to etager mod gaden og murankre med tal. Bindingsværk er bevaret mod gården.

Rådhusgade 18 er opført i 1864. Lave længehuse ned mod havnen.

Fiskergade 8 er ombygget til sit nuværende udtryk med port og dørportal omkring 1805. Facaden er pudset omkring 1850 med senklassicistiske træk.

Nyvej 3 er opført i 1857 og fremstår som et fritstående længehus. Huset er grundmuret med historicistiske træk som de rytmisk placerede pilastre og rundbuefrisen over hoveddøren.

Mit længehus

Dit længehus er som gavlhusene vigtigt for Aabenraas gadebillede. Dit hus, i en eller to etager, er med til at skabe byens klare optrukne og varierede gadeforløb. De symmetrisk placerede gavlkviste, typisk fra barokkens, klassicismens eller nyklassicismens tid, skaber sammen med de sidestillede gavlkviste fra historicismen dynamik og spænding i gadebilledet.

Dit længehus kan være gammelt, måske et ombygget gavlhus, og kan have bevaret bindingsværk mod gården eller i gavlen. Facadetrykket kan pga. senere ombygninger og tidens mode have barokke, senklassicistiske eller historicistiske træk. Mange af længehusene i Aabenraa har oprindeligt været i én etage, men er senere blevet forhøjet til to etager, i nogle tilfælde kun mod gaden.

Dit langhus kan have en indretning, der er let at spore tilbage til den oprindelige 'type'-indretning. Denne indretning kan også være forsvundet helt eller delvist.

Oftest har det været traditionen at genbruge materialer og bygge videre på det eksisterende. Derfor kan der bag din grundmurede facade meget muligt være bevaret bindingsværk. Dine indvendige vægge kan også meget vel være opbygget i bindingsværk, som det var traditionen.

Ved bl.a. fritlægning af originale bjælkelag kan oprindelige indretninger ofte spores i form af gamle tapsamlinger fra bindingsværk, skiftende profileringer og malerbehandlinger af bjælkerne.

Længehusene i Aabenraa bymidte med og uden gavkviste.

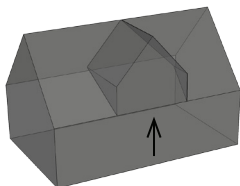
Længehusene er en stærkt repræsenteret type og er med til at stramme bymidtens tætte gadeforløb op. På kortet er der ikke differentieret mellem længehusenes alder og stilart.

Den oprindelige indretning

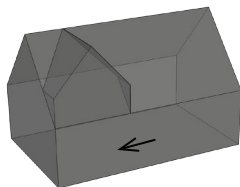
Længehusenes indretning er let genkendelig og har været tilegnet brugen af huset som kombineret butik eller værksted og bolig.

Længden af husenes gadesider er bestemt af matriklens bredde mod gaden og kan derfor variere. Grundet den middelalderlige bystruktur i Aabenraa er der flest 'korte' længehuse i Aabenraa fra før 1800. Efter 1800 ses der en tendens til, at matriklerne sammenlægges og længehusene mod gaden bliver længere.

Mange af længehusenes gadesider er udstyret med en gavlkvist mod gaden, der som regel er anbragt i midteraksen. På længehuse efter 1850 er tendensen for gavlkviste dog en anden, idet det ofte ses, at kvisten her placeres i en af facadens sider.

Længehus med gavlkvist i midteraksen

Længehus efter 1850.
Gavlkvisten placeres i en af facadens sider. (I nyklassicismen centrerer gavlkvisten igen)

Langhuse opført ca. fra 1700-1800, har haft indgang fra gadesiden til dielen, husets forstue, hvor der som oftest var butik.

Dielen kunne variere i bredde, men var oftest gennemgående til gården. Indgangen hertil ses oftest centralt placeret ligesom gavlkvisten.

Stuen/dørns og det bagvedliggende køkken var placeret til den ene side for dielen, og salen/pisel med bagvedliggende kamre lå til den anden side.

Som i gavlhusene havde man et køkkenildsted på væggen mod stuen, så man kunne skubbe ildstedets gløder i bilæggerovnen i stuen og få optimal varmeudnyttelse. Mellem dørn og køkken var der i øvrigt ofte indbyggede alkovert.

Der kunne desuden være et tilhørende spisekammer mod gården.

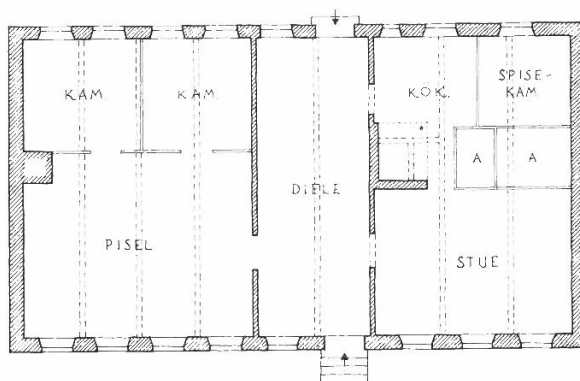
Fra dielen kunne der via en smal trappe være adgang til loftet eller første sal, som oftest rummede et enkelt kammer mod gaden og ellers lager. Her var gavlkvistens placering nyttig, idet den kunne bringe lys ind til kammeret.

Under salen/pisel var der ofte en kælder.

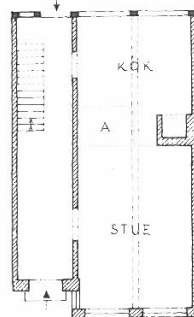
I de længere huse ses ofte en port i forlængelse af planløsningen, der kunne give adgang til gården og baghuse.

I de smalle længehuse, eksempelvis i våningerne og bode-bebyggelserne, placeres dielen, som en smal gennemgående forstue til den ene side med køkken, ildsted og alkove samt stue/dørns i resten af bredden. Salen/pisel og kamre undlades i denne planløsning.

Mod gården, som en tilbygning eller i forlængelse af forhuset, lå der ofte baghuse, der kunne rumme eksempelvis værksted. Endvidere kunne man bagerst på de smalle lange grunde også se tværhuse indeholdende værksteder, pakhus og/eller stald.

Vægterpladsen 1: før 1774.
Længehus, sikker rekonstruktion af opr. indretning.

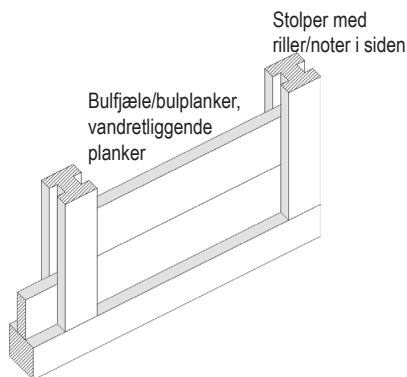
Skibbrogade 3. Venstre halvdel af toetagers dobbelt længehus fra 1737.
Rekonstruktionsforsøg på grundlag af iagttagelser.

Illustrationer stammer fra "Historiske Huse i Aabenraa. Bevaringsplan" Hans Henrik Engqvist og Viggo Pedersen, 1975

Forhuse og sidehuse var i 1600-tallet oftest opført i bindingsværk, mens tværhusene i baggårdene oftest var opbygget med bulkonstruktion enten i begge etager eller med en grundmuret underetage.

Bulhuskonstruktionen består af en bygning af træ, der er opført af et stolpeværk som simpelt bindingsværk. De lodrette stolper har riller (noter) i siden, hvor de vandretliggende planker, bulfjæle, er indfældet. Fjælernes overkant danner en skarp ryg, der passer i en not i den overliggende bulfjæl. Fjælene fastholdes med nagler.

På grund af byens mange brande, behov for pakhuse, tidens mode, vedligeholdelsesspørgsmål mv. er der kun meget få eksempler af bulkonstruktioner tilbage i Aabenraa.

Disse bulhuse er nogle af de få bevarede i hele Danmark, på trods af at byggemetoden var gængs i hele landet.

Byggemetoden er kendt fra omkring år 1000.

Der kom i 1554 et generelt forbud mod at bygge bulhuse pga. materialeforbruget – Det gjaldt dog ikke syd for Kongeåen.

Bulhuskonstruktioner optræder ofte sammen med bindingsværk eller som det andet stokværk over de tungere grundmure.

Anbefalinger

Bulhuset er desværre blevet en sjældenhed i Aabenraa.

Konstruktionen og håndværket bag er over 1000 år gammelt, og detaljeringen med svære ege-træsstolper og bulfjæle/planker der er øksehugget/bilet, giver stoflighed og karakter. Bulhusets fagdeling er fleksibel og kan optage vinduer, lemme og luger.

Bulhuse er oprindeligt opført i egetræ, et hårdt træ, der har lang holdbarhed.

Tjæring eller bemaling med oliemaling beskytter træet og er med til at tilføre stoflighed til materialet.

Bulplankerne skal være fasede, som opadpegende pile, så vand kan løbe bort fra samlinger i stedet for at trænge ind i dem.

Ved istandsættelse bør så meget originalsustans som muligt bibeholdes. Nyt og gammelt træværk kan luses sammen, så kun rådne endestolper og dele af planker udskiftes.

Klinkbjerg 2 og Wollesgyde 10, 1757-1764. Baghuset er et af de få bevarede eksempler på bulhusbyggeri i Aabenraa. Baghuset er istandsat inden for de senere år og repræsenterer en bygningstype, der tidligere har været meget almindelig i Aabenraa, men nu nærmest helt er forsvundet. Man ser her fint, hvordan bulhuset indpasser sig som baghus/tværhus til forhuset mod Klinkbjerg.

Nygade 45, gavluhsets baghus med andet stokværk i bulkonstruktion, der stammer fra første halvdel af 1800-tallet.

Storegade 11, bevaret bindingsværk fra 1600-tallet. To dokker under hver løsholt, store tømmer dimensioner (midterstolpen på gavlen) og profilerede knægte.

Langt de fleste forhuse og baghuse var i 1600-tallet opført i bindingsværk. Senere overtog grundmuren. Derfor ses bindingsværk i Aabenraa oftest langs slipperne og i baggårdene, og ofte er bindingsværket kun bevaret i det øverste stokværk.

Grundmurede huse vinder indpas i første halvdel af 1700-tallet, men side- og baghuse opføres forsat i bindingsværk helt op i 1800-tallet.

Bindingsværkskonstruktionen består af en bærende ramme-konstruktion af tømmer, der "bindes" og udfyldes med murværk evt. i mønster, med lerklining, bulværk eller lignende. Feltet mellem tømmerstykkerne kaldes for et tavl. Bindingsværk udføres som fag(moduler). Bindingsværk fra 1600-tallet var ofte udført i store dimensioner. Et eksempel herpå er Storegade 11 fra ca. 1625-50. Her ses der to dokker under hver løsholt, dobbelte skråstivere ved gavlen og profilerede knægte, der var karakteristiske for tiden.

Ved slutningen af 1600-tallet bliver bindingsværket enklere. Det kendetegnes ved en gennemgående bistolpe eller en enkelt dok under og over løsholten, samt en enkelt skråstiver i det yderste fag.

Bindingsværksgavlene mod gaden har i 1600- og 1700-tallet været stærkt repræsenteret i Aabenraa. Kun få af disse gavle er tilbage og ses bl.a. på Slotsgade 5 og 21. Gavle med bindingsværk er ofte blevet gemt bag brædebeklædte gavltrekanter, eller udskiftet med grundmur.

Toetagers gavlhuse opførtes primært efter midten af 1700-tallet. Disse ses ofte med grundmuret underetage og grundmuret gavl mod gaden, som i Slotsgade 29 og Ramsherred 40, men forsat med det andet stokværk i bindingsværk.

Anbefalinger

Slotsgade 9, 1710.

Bindingsværk i hele underetagen og på det toetagers baghus. Den murede gavl er fra opførelstidspunktet efter branden i Slotsgade i 1707.

Slotsgade 5, 1707.
Gavl i bindingsværk.

Slotsgade 29, 1770.
Bindingsværk bevaret på siden til 1 sal/andet stokværk.

Ramsherred 40, 1863, ombygget pakhus/baghus med bindingsværk i andet stokværk.

Bindingsværket er karakteristisk for byen og vidner om 1600- og 1700-tallets byggetradition. Konstruktionen og håndværket bag er traditionelt, og der findes mange velbevarede eksempler på områdets bindingsværk.

Detaljeringen med kraftige egetræsstolper giver stofflighed og karakter. Bindingsværkets fagdeling er fleksibel og kan optage vinduer, lemme og luger. Vinduer placeres plant med murværk og bindingsværk og inden for fagene.

Detaljering som knægte, skråstivere og andre udskårne dele bør bevares og vedligeholdes. Bindingsværk udføres i egetræ, et hårdt træ, der har lang holdbarhed. Tjæring eller bemaling beskytter træet.

Ved istandsættelse bør så meget originalsustans som muligt bibeholdes. Nyt træværk kan luses sammen med det eksisterende, sådan at eksempelvis kun rådne endestolper ved jorden udskiftes. Ofte er skader kun overfladiske.

Tavl kan være udfyldte med murværk, nogle steder i mønster. De står som oftest pudsede eller i blank mur. Nogle steder er de bearbejdet med indfarvet puds eller kalk. Ved istandsættelse bevares så meget originalt materiale som muligt. Sten fra tavl kan ofte genbruges, hvis det er nødvendigt at ommure disse.

Farvesætning på bindingsværk og tavl bør ikke ændres uden råd/vejledning/tilladelse fra kommunen, og hvis huset er fredet fra Slots- og Kulturstyrelsen.

Storegade 24 er et af de ældst daterede grundmurede huse i Aabenraa. Huset er dateret til 1737, men er formodentligt ældre endnu. I gårdsidens murværk er indmuret en sten, hvorpå der er skrevet 1723.

Byggeperiode:

Barok: 1660 - 1754

Rokoko: ca. 1730 - 1760

Louis Seize: ca. 1750 - 1774

Karakteristika:

- I årene før 1744 og helt frem til 1850 fik et stort antal af bindingsværks-husene grundmurede gavle. Nye huse blev opført helt i grundmur eller med grundmuret facade mod vejen og resten af facaderne i bindingsværk.
- De ældste grundmurede bygninger har store gyldne og røde/brunlige tegl. Hele huse er grundmurede med denne type og farve sten, men der ses også eksempler, hvor kun nedre partier eller gavle er murede med denne type.
- De ældste grundmurede gavle i Aabenraa har ofte en gesims, der er opbygget af et kvartrundt skifte mellem to retkantede skifter.
- Murdetaljer som strømskifter ses på gavlparterne.
- Liljeformede murankre og/eller murankre med årstal ses ofte. De markerer forankringer til det indre bjælkelag.
- Karnapper mod gadesiden.
- Murede vinduesbryn med en lige eller buet udformning.
- Over døre ses ofte portaler og indmurede hustavler.
- Hoveddøre er rigt dekorerede med træk fra barokken, rokokkoen, Louis Seize eller klassicismen.

04 1700-ÅRENES MURSTENSBYGGERI

Wollesgyde 10, 1754-64, røde og gyldne tegl er kendetegnende for det ældste murstensbyggeri i Aabenraa.

Slotsgade 9, 1710. Gesims med kvartrundet skifte mellem to rektangede skifter.

Slotsgade 15, 1713. Enkelt udformet lilemuranker i gavlkvisten og tal. Murværkets strømskifter anes gennem kalken som en række trekanter, hvis skifter af konstruktive hensyn står vinkelret på tagfladerne.

04 1700-ÅRENES MURSTENSBYGGERI

De ældste grundmurede huse i Aabenraa er opført af store røde og gyldne mursten. Det ses, at hele huse fra 1700-tallet kan være grundmurede. I nogle tilfælde er kun gavlen eller facaden mod gaden sat i disse sten, mens resten af huset fremstår med bindingsværk. Det ses også at nedre partier kan være sat i røde og gyldne tegl, mens øvre partier er opført i bindingsværk.

De ældst daterede grundmurede huse er fra 1737. Kirkepladsen 8 (de gyldne og røde tegl ses på østgavlen) og Nygade 45 er eksempler herpå. Storegade 24 er dog formodentligt ældre endnu,

da der i en indmuret sten er indskåret 1723. Mange af de grundmurede gavle i Aabenraa er opstået som led i genopbygningen efter de store brande, der hæragede byen i 1600-tallet og starten af 1700-tallet. Således fik et stort antal af renæssancebindingsværkshusene i årene før 1744 grundmurede gavle.

Mode, inspiration fra andre lande, opadgående konjunkturer og vedligeholdelsesaspekter har også betydet, at originale bindingsværksgavle blev omsat til grundmur. Helt op til 1850 udskiftedes gavle og facader mod gaden fra bindingsværk til grundmur.

Kirkepladsen 8, den gl. skole, 1737. Det originale murværk ses delvist bevaret i gavlen. Bemærk desuden de to etager mod gaden og den ene bagtil.

Nye huse blev opført helt i grundmur eller med grundmuret facade mod vejen og bindingsværk i resten.

Mange facader i Aabenraa fremstår kalkede eller pudsede, så stentyper og farver umiddelbart kan være svære at identificere. Der er dog kendetegn, der er typiske for de ældste grundmurede huse, eksempelvis en gesims, som består af et kvartrundt skifte mellem to retkantede skifter. En sådan gesims kan ses på gavlen på Slotsgade 9, opført i 1710. Hvis dit hus er et længehus med halvvalm, kan gesimstypen også være brugt her.

Nygade 45 fra 1737 er et af byens ældste grundmurede huse. I 1866 er gavlen forhøjet. Vinduesformer og tandsnitgesims stammer herfra. Indgangsdøren sad under hustavlen indtil 1882. Huset har tidligere haft en større karnap.

Et andet kendetegn for de ældste murede huse er de store murankre udført med liljemotiv eller årstal. Nogle af byens ældste smedede murankre er bevaret på Slotsgade 15. Her ses både årstallet 1713 og et liljeformet anker i gavlspidsen. Kendetegnene for det tidlige murede byggeri er, at murankrene er enkle og 'forsigtige' i udformningen. Som det murede byggeri udvikles op gennem rokokoen, bliver murankrene også mere dekorative med dobbelte liljemotiver mv. *Se mere i vejledningen til istandsættelse under murankre*

Typisk for det tidlige murede byggeri var også, at næsten alle gavlhuse havde karnapper mod gaden.

Efterhånden som perioden udviklede sig, og der kom inspiration fra udlandet udvikles også detaljeringen på de murede huse. Således beskriver Hans Henrik Engqvist i 1975 tiden som 'den borgerlige bygningskunsts blomstrende periode'.

Fra den tid ses vandrette, buede og svungne vinduesbryn på facaderne. På Nygade 50 ses også små trekantfrontoner.

Det store antal pilasterportaler fra denne periode er ligeledes meget kendetegnene for Aabenraa.

Hustavlen på Nygade 45: *Soli Deo Gloria (al ære tilkommer Gud / Gud alene æren) / Wens Gott Giebt / so schadt der Neis nicht / Anno 1737.*

Barok, 1660 - 1754

Ved enevældens indførelse i Danmark markeres overgangen mellem renæssance og barok. I Aabenraa, og generelt i Sønderjylland, findes der et stort antal bevarede håndværker- og borgerhuse fra barokken.

Med barokken kom der fokus på de arkitektoniske detaljer, der dannede lys og skyggeeffekter på bygningernes facader. Herved afløses bindingsværksbyggeriets mere strenge og fladeorienterede formsprog.

Et vigtigt kodeord for barokken var symmetri. Gavlkviste blev placeret i midten af tagfladen, og ud fra den blev vinduer og skorstene placeret symmetrisk i facaden. Tage blev udført som sadeltage der typisk for barokken har en forholdsvis stejl rejsning.

I starten af barokken byggede man stort set kun gavlhuse, idet man hentede sin primære inspiration i de nordtyske og hollandske gavlhuse. Der opstod dog problemer med at lede regnvandet væk fra de smalle slipper mellem husene, hvorfor længehuset med gavlkvist formentlig opstod. Gavlkvisten tillod fortsat luger mv. til loftrummet. Herved opstår begrebet gavlkvisthuse, der ofte bruges om længehus med kvist.

Kendetegnende for perioden er desuden de mange grundmurede gavle som blev pudsede. Det skete også for mange bindingsværks gavle, idet man kalkede dem over stok og sten, så bindingsværk og tavl fremstod som en mere homogen flade.

Almindelige barokke borgerhuse i Aabenraa var forholdsvis upyntede. Gavle og gavlkviste var oftest forsynet med en kraftig hvidkalket gesims,

i flere tilfælde ses det kvartrunde skifte mellem retkantede. Af og til ses gesimsen ført ind over siderne af gavlen mod taget, dette kaldes en *øregesims*.

Barokkens vinduer kendetegnes ved trærammer med tynde sprosser. De træsprossede rammer blev gængse i stedet for renæssancens blysprossede ruder. Moden var, at vinduernes bredde svarede til bredden på murpillen mellem vinduerne. Det kunne dog ikke altid lade sig gøre i de mindre huse, ligesom det heller ikke kunne lade sig gøre i facader i bindingsværk. Alligevel efterstræbtes udtrykket med en rytmisk placering af vinduerne.

Barokkens vinduer i byerne er korspostvinduer med fire lige store rammer og sprosser. Karme og poster er kraftige. På vinduerne ses smedede hjørnebåndshængsler og indvendigt fugleanverfere.

Se mere i vejledningen til istandsættelse under vinduer

Et andet barokt kendetegn er, at gavlhusene som regel havde karnapper. Karnapperne ses også på enkelte langhuse, hvor de som på gavlhusene er med til at skabe spændende facadekompositioner. Karnappen springer frem mod gaden og lukker ekstra lys ind, samtidigt skabes der udsyn til gadens liv. Karnapperne har utvivlsomt også fungeret som udstillingsvinduer for det erhverv, de enkelte borgere ernærede sig ved.

Hvor facaderne var forholdsvis enkle, blev der op gennem barokken og ved overgangen til rokokoen gjort meget ud af hoveddørene. Før dette var traditionen enklere med revledøre eller flammede døre.

Se mere i vejledningen til istandsættelse under Døre

Eksempler

Fiskergade 3, opført før 1744 i bindingsværk, grundmuret o. 1825-35. Enkelt barokt gavlhus med stejlt sadeldelt, enkle murankre og karnap. Ved porten ses muret detalje, der afskærer og beskytter hjørnet.

Slotsgade 15, 1713. Original grundmuret gavl mod gaden, bindingsværk på langsiderne. Gavlen har strømskifte. Nogle af byens ældste murankre ses med tal og liljen i gavkvisten.

Slotsgade 10, opført efter Slotsgades brand i 1707 som et gavlhus i bindingsværk. Bindingsværket er udskiftet til grundmur fra omkring midten af 1800-tallet. Et fint barokt hus i sin grundform med karnap med bæverhaletag (nok også fra midten af 1800-tallet).

Lille Pottergade 5, opført før 1744 som bindingsværkshus med tre våninger. Mellem 1764 og 1775 er huset delvist omsat til grundmur. Gesims med kvartrunt skifte mellem to retkantede.

Lille Pottergade 1, opført 1745 i en etage med grundmuret facade. Mellem 1845 og 1855 forhøjes gadefacaden. Hoveddøren har tidligere siddet under hustavlén. Enkle murankre.

Skibbrogade 3, opr. to huse opført i 1737 og 1748. Hver med karnap i to etager, der fremstår som et fremspringende symmetrisk midterparti. Vinduernes hjørnebåndshængsler er i barok-/rokoko-stil.

Gildegade 15, 1752. To karnapper ved yderfagene og gavlkvist placeret i midten. Enkle murankre på gavkvisten, mere detaljerede på karnapperne.

Rokoko, ca. 1730 - 1760

Rokokoer er først og fremmest en stil inden for interiør, men den fantasifulde og elegante stil ses også i arkitekturen. I Aabenraa er den repræsenteret med flere eksempler.

Der er generelt ikke de store forskelle på barokkens og rokokkoens ydre, bortset fra lidt mere varierede tagformer (eks. mansardtag), flere blændinger og fremspring i facaderne. Facaderne er næsten altid pudsede og glatte, men der kommer flere fremspring over vinduer og omkring døre.

Meget typisk for perioden i Aabenraa er pilasterportaler omkring hoveddørene med 'ørelisener', der illuderer en græsk søjle med en lille base og en lille kapitæl. Selve søljen/pilasteren springer kun en halv til en hel sten frem, og base og kapitæl er kun en sten høj og helt uden detaljering. Kun de små ører foroven udgør dekorationen, hvilket har stor arkitektonisk virkning på facaden. Pilastrene kan endvidere være fremhævet ved kalkning i en anden farve. Flere af pilasterportalerne har hustavler.

Rokokoer er generelt karakteriseret ved mere asymmetriske indslag i de ellers strenge symmetriske elementer. F.eks. kan et vindue fra rokokoer adskille sig ved at have en hævet tværpost, så de øverste rammer er mindre end de nederste. Rokokoens vinduer har ofte fladbuede stik. Selve vinduerne er dog sjældent buede, med undtagelse er Søndergade 20, Postholdergårds vinduer.

Murankrene blev i tiden ekstra detaljerede, hvilket ses i de mange dobbeltliljeformede ankre i gavlkvistene.

Fra denne tid ses også flere eksempler på yndefulde og detaljerede murede detaljer på både gavl og længehuse i Aabenraa. Husene får vandrette, buede og svungne vinduesbryn. Og der ses små trekantfrontoner over vinduerne bl.a. på Nygade 50 og Skibbrogade 8.

Det mest helstøbte eksempel på rokokoer i Aabenraa er Postholdergården, Søndergade 20, opført i 1758. Bygningen er et godt eksempel på overgangen mellem barokken og rokokoer, men som det er med mange eksempler, spiller også andre stilarter ind. Husets hjørnelisener peger bl.a. mod klassicismen.

Slotsgade 14 har med sine svungne vinduesbryn formentligt sit forbillede i Postholdergården. Her og på Nybro 14 er der også eksempler på de dekorative pilasterportaler. Indgangsdøren og hustavlen på Slotsgade 29 understreges af en dobbeltsvungen fronton, ligesom vinduerne har buede vinduesbryn som på Nybro 14.

I rokokoer fik dørene vredne og skæve dekorationer i fyldningerne og flere steder ses overvinduer med fint udskåret sprosseværk. I perioden blev dørene også inspireret af den mere forenklede Louis Seize-stil.

Se mere i vejledningen til istandsættelse under døre.

Eksempler

Nygade 50, 1748. Huset har flere barokke træk som karnappen og gesimsen. Men de murede trekantfrontoner over vinduerne er rokokotræk ligesom hustavlen.

Skibbrogade 8, delvist nyopført i 1752, har som Nygade 50 murede trekantfrontoner over vinduerne. Hustavlen er desuden indrammet.

Slotsgade 14, 1767, med pilasterportal, svungne vinduesbryn, dekorerede murankre og hustavle.

Søndergade 20, Postholdergården fra 1758, er med sin palæform et af Aabenraas fornemste eksempler på rokokoen, med svungne vinduesbryn, kvadrelisener, smalle vinduer med midterposte og ikke mindst det centralt placerede dørparti.

Slotsgade 29, 1770.

Nybro 14, gavl 1781

Skibbrogade 5, 1754-64, er fra perioden, men adskiller sig med fremspringende kvadrestik og profilerede sålbænke.

Lille Pottergade 4 er opført i 1789 i klassicistisk stil, men murankrene er inspireret af rokokoen.

Louis Seize, ca. 1750 - 1774

Overgangsperioden mellem barokken og rokoko-
en til klassicismen er Louis Seize-perioden.
Stilarten opstod som en reaktion på rokokoens
mere legende og svungne linjer og er opkaldt ef-
ter den franske konge Ludvig XVI (den 16'ende).
I arkitekturen kendetegnes perioden ved en
stigende inspiration hentet i antikken, der igen
viser mod klassicismen. På møbler og i kunst-
håndværk kendetegner stilen sig ved dekoration
'på græsk manér'(à la grecque).

I Aabenraa er Louis Seize-stilen primært synlig
i de dekorative elementer på bygningerne; de
mange gode og velbevarede gadedøre og over-
vinduer. Inspiration til dørene hentes fra den
forfinede detaljering, der også er brugt til møbler
og kunsthåndværk.

Med stram symmetri bliver barokkens og rokoko-

ens mere svulstige udtryk strammet op, og rette
linjer og elementer fra den klassiske oldtid bliver
brugt til dekoration.

Til sidst i perioden kendetegnes det klassiske
formsprog af sirlige dekorationer i form af ranker,
guirlander, medaljoner og antikke vaseformer.

De dekorative udformninger ses i perioden som
pilasterlignende opbygninger, der er fastgjort til
dørbladenes forsider. De bygges op af sokkel,
postament, pilasterskaft og gesims og de kan
være udskåret med ornamenter af mere eller
mindre klassisk karakter, som a'la grecque-/
mæander-borter, tandsnit, kannelurer, ophængte
bladranker mv.

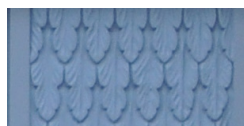
*Se mere i vejledningen til istandsættelse under
døre*

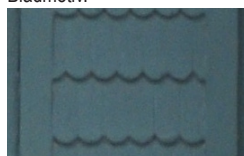
Slotsgade 31, Louis Seize-dørportal i træ
(modsat rokokoens murede portaler) og rigt
dekorerede dørblade med bl.a. a'la grecque-/
mæander-bort og overvindue med ophængte
bladranker omkring en ældre lanterne.

Nygade 62, Louis Seize-dør med pilastermotiv
med romerske kejserbuster i medaljoner og
bladmotiv som fladedekoration.

Bladmotiv.

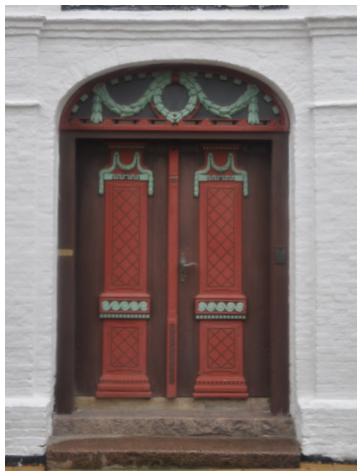

Skælmotiv.

A'la grecque-/mæander-bort
over tandsnit.

Louis Seize - Eksempler

Nybro 14, Louis Seize-gadedør med pilastermotiv på dørløjene. Overvindue med guirlande og medaljon.

Fiskergade 3, Louis Seize-gadedør med pilastermotiv, der afsluttes af bladranke og desuden er rigt dekoreret med kanneleringer mv.

Kirkepladsen 2. Hoveddøren stammer formodentligt fra andet hus, Louis Seize-pilastermotiv, der afsluttes af bladranke og er dekoreret med medaljoner, kanneleringer og tandsnit.

Lille Pottergade 4. Enklere Louis Seize-dør med netmønster på dørladenes pilastre og i overvinduet.

Nygade 70. Louis Seize-dør med pilastermotiv og netmønster på pilastre og i overvindue.

Slotsgade 28. Louis Seize-dør med pilastermotiv, med romerske kejserbuster i medaljoner og skælmotiv som fladedekoration.

Anbefalinger

Generelt

Dit murede 1700-tals hus, kan fremstå i blank mur, være kalket eller pudset. Det kan have et enkelt barokt udtryk med stejlt saddeltag og enkle murankre. Facaden kan også have rokokko træk, med murede detaljer som bryn over vinduerne, pilasterportal om hoveddøren, dekorerede murankre og kunstfærdigt udarbejdet hustavle. Alle disse dekorationer er med til at give huset karakter og bør bevares.

Facader

Konstruktionen og håndværket bag dit hus er traditionelt. De gamle gyldne mursten der changerende til røde og brune nuancer er måske ikke synlige, da de kan være skjult bag senere lag af kalk og puds. Bag lagene kan konstruktive byggedetaljer som strømskifter være skjult, eller mere dekorative detaljer, som eksempelvis høje bæltter af skiftevis store røde og gule mursten. Detaljerne i murværket, bryn og pilasterportaler, murankre mv. bør holdes under opsyn og løbende istandsættes. *Se mere i vejledningen til istandsættelse under facader.*

Tage

Taget på dit hus er formentligt lagt med røde vingeteglsten. (Efter de store bybrande i 1600- og starten af 1700-tallet blev stråtage forbudt) Dit hus har, eller har haft en eller flere skorstene. Ved istandsættelse bør der være fokus på at tagets møde med huset ved gesimsen bør have en skalk (svaj i de sidste 3-4 rækker tagsten der leder vandet væk fra tagfladen), rygning og grater bør lægges i mørtel, ligesom den oprindelige gesims bør bevares. *Se mere i vejledningen til istandsættelse under tag.*

Karnapper, vinduer og døre

Karnapperne i Aabenraa har flere forskellige slags tage, oftest ses de blytækkede, med fine diskrete afslutninger mod muren. Karnappernes gesims mv. kan til gengæld være rigt dekorerede i udskåret snedkerværk, ligesom dørene kan være barokke eller inspireret af rokokoen eller den senere Louis Seize. Dit barokke hus kan også have en senere dør med klassicistiske træk eller et endnu nyere udtryk.

Ved istandsættelse af døre og vinduer bør så meget originals substans som muligt bibeholdes, bevaret og nyt træværk kan luses sammen, sådan at kun rådne dele udskiftes. Ved nye vinduer bør de have samme udformning som oprindeligt. *Se mere i vejledningen til istandsættelse under vinduer og døre*

Farver

De kalkede facader, de røde tegltage af vingetagsten mv. skaber sammenhæng og stoflighed i gadebilledet i Aabenraa. En pudset facade er ikke at forveksle med en kalket facade, idet en kalket facade har en højere grad af stoflighed end en pudset, da konturerne af stenene kan ses.

Farvesætning af dit hus' facader, døre og vinduer, bør ikke ændres uden råd/vejledning/tilladelse fra kommunen, og hvis huset er fredet fra Slots- og Kulturstyrelsen. Du kan finde inspiration til farvesætning i Bevaringsplanen fra 1975, i resten af byens huse eller ved farveundersøgelser på dit hus.